

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Kultuuriteaduste instituut
Kirjanduse ja teatriteaduse osakond

Merin Jõekäär

TRANSGRESSIIVSUS KAUR KENDERI ROMAANIDES
“ISESEISVUSPÄEV” JA “CHECK OUT”

Bakalaureusetöö

Juhendaja Janek Kraavi, MA

Tartu 2021

Sisukord

Sissejuhatus	2
1. Transgressiivne kirjandus.....	5
1.1. Transgressiooni mõiste.....	5
1.2. Transgressiivse kirjanduse definitsioone.....	6
1.3. Transgressiivse kirjanduse põhimõisted ja teemad.....	8
1.3.1. Abjektsioon.....	8
1.3.1.1 Kehalisus.....	10
1.3.2. Karnevalikkus.....	11
1.3.3. Graafilisus.....	12
1.3.4. Refleksiivsus.....	13
2. Transgressiivsed aktid Kaur Kenderi teostes “Iseseisvuspäev” ja “Check out”.....	15
2.1. Transgressiivsed aktid “Iseseisvuspäevas.”.....	15
2.1.1 Vägivald.....	16
2.1.2 Kuritegevus.....	20
2.2. Transgressiivsed aktid romaanis “Check out”.....	22
2.2.1 Sõltuvus.....	24
2.2.2 Seksuaalsus.....	26
3. “Iseseisvuspäeva” ja “Check out’i” transgressiivne keelekasutus.....	29
3.1 Keelekasutus “Iseseisvuspäevas”.....	29
3.2 Keelekasutus “Check out’is”.....	31
Kokkuvõte	33
Kirjandus	36

Summary. Transgressions in Kaur Kender’s novels “Iseseisvuspäev” and “Check out”..... 39

Sissejuhatus

Siinse bakalaureusetöö fookuseks on transgressiivsuse analüüs ning seda tehakse Kaur Kenderi teoste “Iseseisvuspäev” (1998) ja “Check out” (2001) näitel. Seda teemat on oluline käsitleda põhjusel, kuna üldiselt on Eesti kirjanduses transgressiivsust pigem vähe käsitletud, mistõttu võiks seda nähtust kirjanduses rohkem uurida. Samuti on transgressiivse kirjanduse uurimine oluline ka seetõttu, kuna transgressiivsed aktid on oma olemuselt ühiskonnakriitilised ning nende toimepanemine võib olla tingitud ühiskonna teatud valupunktidest. Seega võib transgressioonide uurimine kirjanduses aidata paremini mõista, mis ajendab inimesi üleastuvalt või piiripealselt käituma ja mis võiksid olla võimalikud lahendused selliste käitumismustrite peatamiseks. Transgressiivsed aktid võivad seega olla reaktsiooniks või sõnumiks ühiskonnas peituvale ebaõiglusele ning transgressioonide avalikustamine võib seega selle ebaõigluse põhjuseid selgitada.

Kaur Kender ise aga on üks kesksemaid transgressiivse kirjanduse autoreid Eestis, seetõttu ongi tema loomingu uurimine selle kirjandusžanri vaatepunktist oluline. Kenderi olulisust transgressiivse kirjanikuna tõestab kas või asjaolu, et oma jutustusega “Untiteled 12” põhjustas ta üle-eestilise skandaali, mis lõppes kohtuprotsessiga. Tema süüdistus tulenes sellest, et nimetatud teosega süüdistati teda lapspornograafia tootmises. Seega esitas tema kohtuprotsess kirjanduse seisukohalt olulise küsimuse: kust algavad ja lõppevad väljendusvabaduse piirid, milliseid teemasid ilukirjanduslikud teosed võivad kajastada ja milliseid enam mitte? Kenderi olulisust transgressiivse kirjanikuna näitab ka see, et kriitikas on teda võrreldud Marquis de Sade’ga, keda teatavasti peetakse transgressiivse kirjanduse alusepanijaks.

Oma tööga soovin ennekõike teada saada, milliseid transgressiivseid teemasid ja tegevusi nimetatud Kenderi romaanid sisaldavad. Lisaks sellele vaatlen ka Kenderi teostele omast transgressiivset poeetikat: millise keelekasutuse kaudu transgressiivseid nähtusi kirjedatakse ja millist sõnavara seejuures kasutatakse? Usun, et Kenderi romaanide asetamine transgressiivsuse konteksti võimaldab avada neis uusi tähenduskihte ja tõlgendusviise. Ühtlasi olen arvamusel, et minu töö aitab paremini mõista transgressiivset kirjanduse olemust ja selle suhet ühiskondlike muutustega.

Bakalaureusetöö põhiküsimused on seega järgmised:

- 1) Millised transgressiivseid tegusid kujutatakse Kaur Kenderi romaanides “Check out” ja “Iseseisvuspäev” ja mis on nende toimepanemise põhjus?
- 2) Millised transgressiivsed teemad nendes teostes avalduvad?
- 3) Milliseid poeetilisi võtteid või sõnavara Kaur Kender transgressiooni loomiseks kasutab?

Töö esimene peatükk keskendub transgressiivse kirjanduse teooriale. Kõigepealt tuuakse välja transgressiooni mõiste ja puudutatakse selle kujunemislugu. Seejärel esitletakse võimalikke transgressiivse kirjanduse definitsioone ja tuuakse välja selle kirjandusliigi põhitunnused. Kuna transgressiivse kirjanduse uurimisega on Eestis põhjalikumalt tegelenud Janek Kraavi, on ka tema uurimusi selle töö teoreetilises osas kasutatud (vt Kraavi 2016; 2017). Samuti on transgressiivse kirjanduse teemat käsitlenud Pilleriin Puhlov nii oma bakalaureuse- kui ka magistritöös (vt Puhlov 2018; 2020). Bakalaureusetöö teises peatükis tuuakse välja mõlemas Kenderi teostes avalduvad transgressiivsed aktid ning püütakse analüüsida nende põhjuseid. Seejärel tuuakse välja poeetilised võtted, mida Kender transgressioonide loomiseks kasutab ning analüüsitakse sõnavara.

1. Transgressiivne kirjandus

1.1. Transgressiooni mõiste

Üldiselt ulatuvad transgressiooni mõiste juured kuni varajase judaismi perioodini. Algselt eksisteeris transgressiooni mõiste ainult teoloogilises tähenduses – see tähendas solvangut jumala vastu. Inglise keelde tekkis mõiste umbes 16. sajandi paiku ning alates sellest ajast on selle sisu pidevalt muutunud. Mõiste retseptsiooni muutumisele aitas palju kaasa maailma ilmalikustumine, mille tulemusena hakkas transgressiooni mõiste tähendama sõnakuulmatust seaduste vastu. Peagi pärast seda laienes transgressiooni mõiste veelgi: alguses tähendas see ükskõik millise reegli või põhimõtte rikkumist, seejärel aga õiglasest ja korrektsest käitumisest kõrvale kaldumist. (Messier 2017: 61)

Umbes 17. sajandi paiku hakati transgressioonist eristama transgressori mõistet. Transgressor on seega inimene, kes paneb toime transgressiooni. Üldiselt tähendas transgressiooni toimepanemine teise inimese ränka solvamist, seega polnud see enam seotud ainult reeglite rikkumisega, vaid mõiste hakkas tähistama ka provotseerivat või solvavat käitumist. Järelikult leidis aset transgressiooni ülekandumine inimsuhetesse – lisaks reeglite rikkumisele hakkas mõiste tähistama ka teguviisi, millega solvatakse teist inimest. (Messier 2017: 61)

Etümoloogiale tuginedes viitab transgressiooni mõiste aga lihtsalt piiridest üleastumisele, sest sõna “trans-gress” tähendab “ületama” või “üle minema” (Messier 2017: 61). Eesti keeles aga on transgressiooni mõistet mõnevõrra keeruline defineerida, sest siinses keeles kuulub antud mõiste ainult geoloogia valdkonda. Sellegi poolest viitab ingliskeelne mõiste “transgressiivne” ka eesti keeles üleastumisele. (Kaus 2015: 58)

Transgressioon on tugevalt seotud ka nende piiridega, mille suhtes üleastumine toimub. Seega ei saaks transgressioon eksisteerida, kui poleks olemas piire, millest on võimalik üle astuda. Sigmund Freudi psühhoanalüütilise teooria kontekstis saab transgressiooni seostada ka inimeste alateadlike ihadega. See tähendab, et transgressiooni on võimalik tõlgendada kui kultuurilist instinkti, see kannab endas soovi õõnestada kultuuri poolt

kehtestatud norme. (Messier 2017: 66) Ühtlasi võib transgressioon igasuguste tabude ja keeldude rikkumisega paljastada ühiskonnas selle peituva tõe, mis muidu on igasuguste moraalsete ja tsiviilsete suuniste kaudu varjatud. Sellest tulenevalt nähtub, et transgressioon võib kanda endas võimet vabastada ja tuua päevavalgele inimese alateadvuses peituvaid allasurutud ihasid ja instinkte. (Samas: 72)

Kuigi kõige üldisemalt tähendab transgressiooni mõiste ühiskonna- ja kultuurinormide poolt kehtestatud piiride ületamist, siis tegelikkuses võib selle mõiste definitsioon veelgi sügavamale ulatuda. Üks inimkogemuse olulisemaid aspekte seisnebki mitmesuguste piiride või normide tajumises ja nende ületamises või kahtluse alla seadmises. Samuti on transgressiooni mõiste juures oluline tähele panna, et inimeste üleastuvat käitumist kontrolli all hoidvad tabud ja piirangud ei ole tegelikult tuletatud väljaspool olevatest seadustest ja konventsioonidest, vaid on alati seotud indiviidi enda moraalinormidega ning tulenevad seega seestpoolt. Seega kannavadki igasugused ühiskonna ja kultuuri poolt seatud piirid ja normid inimeses tugevat seesmist tungi neid piire ületada. (Jenks 2003: 7)

Varasemates kultuurides võib sotsiaalsete ja ühiskondlike piiride ületamise vajadust märgata näiteks mitmesugustes mütoloogiates. Hilisemates ühiskondades väljendatakse seda aga näiteks karneval kaudu, mille tähendust seletatakse põgusalt töö põhimõistete ja teemade peatükis. Kokkuvõttes saab aga väita, et transgressioon otseselt ei eita piire, vaid pigem täiustab neid, kuna igasugune reegel provotseerib inimesi seda ületama. Reeglite eiramise kaudu väldib transgressioon ühiskonna stagneerumist. Samuti tuletab transgressioon reeglite lõhkumise kaudu meile meelde kaose olemust ning seega kinnitab reeglite ja seaduste vajalikkust. (Jenks 2003: 7)

1.2. Transgressiivse kirjanduse definitsioone

Transgressiivset kirjandust on üldiselt võimalik määratleda mitut moodi, kuid selle keskseks tunnuseks on siiski ühiskonnas ja kultuuris kehtivate normide eiramine (Messier 2017: 60). Transgressiivset kirjandust on võimalik defineerida ka selle teemavalikust lähtudes. Näiteks määratleb Janek Kraavi oma artiklis “Transgressiivse

kirjanduse poetikast I. Näiteid eesti nüüdiskirjandusest” transgressiivset kirjandust järgmiselt: “Transgressiivne esteetika on moodsat kirjandust, filmi, kujutav- ja tegevuskunsti iseloomustav žanriteadlike võtete kogum, mille abil detailselt kirjeldatakse keeldudega reguleeritud nähtusi ning ebareeglipärasest käitumist, rikkudes niimoodi sotsiaalselt vastuvõetavaid ja heakskiidetud representatsioonivorme.” (Kraavi 2016: 818)

Mõnevõrra on transgressiivset kirjandust käsitlenud ka Jan Kaus oma gümnaasiumiõpikus “Uuem kirjandus”, kus ta väidab: “Transgressiivne kirjandus viitab tänapäevasele proosakirjandusele, mis on otseses seoses moodsa lääne ühiskonna vaimuseisuga, individualistliku elulaadi ja materialistliku ellusuhtumisega.” (Kaus 2015: 58) Transgressiivse kirjanduse puhul on tegemist eksistentsialistliku ja biitkirjanduse edasiarendusega, sest sarnaselt nendele kirjandusliikidele on ka transgressiivses kirjanduses kesksel kohal peategelane, kes vastandub üldkehtivatele normidele, sattudes nendega vastuollu. Erinevus seisneb aga selles, et transgressiivses kirjanduses on peategelase ühiskonnakorralduse eirav käitumine kujunenud veelgi äärmuslikumaks. (Samas)

Transgressiivset kirjandust on mõnevõrra käsitlenud ka Epp Annus artiklis “Mehis Heinsaar ja kirjanduse allikad – üleastuvast ja isevoogavast kirjandusest” (2010), kus ta toob transgressiivse kirjanduse asemel välja mõiste “üleastuv kirjandus”, mida võib käsitleda transgressiivse kirjanduse sünonüümina. Annus samastab üleastuvat kirjandust “teistmoodi” kirjanduse tegemisega. Teistmoodi kirjanduse tegemise all peab Annus silmas mängu kirjanduslike piiridega sellisel viisil, nagu seda on kirjeldanud prantsuse filosoof Michel Foucault. Tema järgi esindab transgressiivne ehk üleastuv kirjandust sellist kirjandusliiki, kus püütakse kirjandust viia äärmusteni. Üleastumine polegi enam seejuures mäng, vaid midagi “olulisemat, valusamat, ehtsamat, ehtsamat veel kui elu, sellisel määral nagu ainult kunst seda olla saab.” (Annus 2010: 2)

Annuse sõnul on sellist üleastumist kirjanduses võimalik võrrelda ka surma poole liikumisega, sest selline üleastumine kirjanduses võib panna silmitsi seisma millegi muuga, millegi sellisega, mida pole võimalik otseselt nimetada ega sellele otsa vaadata. Lisaks surmale võib sellist kirjandust Annuse arvates iseloomustada ka üliintensiivsuse abil. Kindlasti ei saa transgressiivse kirjanduse üleastumist samastada ainult konventsionaalsete piiride, sealhulgas ühiskondlike piiride ehk normide ületamisega,

vaid üleastumine transgressiivses kirjanduses on “väljapääsmatu vaev, mis arusaadavaid parameetreid lõhub, aga jääb sinna lõhutud olekusse püsima.” (Annus 2010: 2)

Ühtlasi on Annuse sõnul transgressiivset kirjandust võimalik määratleda ka “meeleheite” kaudu, kuid mitte meeleheite kui mööduva emotsiooni, vaid meeleheidet mõistetakse siinkohal kui maailmatajumise viisi. Selline transgressiivse kirjanduse määratlus põhineb Taani filosoofi Søren Kierkegaardi ideedel. Meeleheide üleastuvas kirjanduses tähistab seega “viimseni pingeloleku tunnet”, mis Kierkegaardi filosoofias tähistab surmahaige olukorda – meeleheide on kui “surmatõbi, millesse ei saa surra.” Meeleheite olukord sarnaneb surmahaigega, kes ei saa surra, kuid samas pole tal mingit elulootust ning see sama võimetus mitte surra taastoodabki meeleheidet. (Annus 2010: 3)

Transgressiivset kirjandust on võimalik määratleda ka selle peategelasest lähtuvalt, mida on teinud näiteks Jan Kaus. Transgressiivse tegelase peamine iseloomustav joon on tema sotsiopaatiline hoiak, peale selle veel äärmustesse küündiv nihilism, egoism või materialism. Sageli on ka tema välimine ja sisemine “mina” vastuolus: pealtnäha on tegemist materiaalselt eduka inimesega, kellel on kõrge sotsiaalne staatus, kuid seestpoolt võib ta olla äärmusteni tundetu. Tegelase enesekesksus viib ta sageli mitmesuguste mõnuainete ja seksuaalsuhete kuritarvitamiseni, suunab ta kuritegevuse rajale. Nendel tegelastel sageli puuduvad lähedased inimsuhted, mistõttu on enamasti tegemist üksikute inimestega. Tihti ei suuda transgressiivsed tegelased oma tunge kontrolli all hoida, mistõttu on need tegelased ka üsna impulsiivsed ja kuritegelikud. (Kaus 2015: 59 – 60)

Transgressiivses kirjanduses on kasutusel mitmed kultuuriteoreetilised ja kirjandusteaduslikud mõisted, mille abil on võimalik seda kirjandusžanri analüüsida. Järgnevalt tuuakse välja olulisemad transgressiivset kirjandust kirjeldavad mõisted ning seletatakse need lahti.

1.3. Transgressiivse kirjanduse põhimõisted ja teemad

1.3.1. Abjektsioon

Abjektsiooni mõiste on kasutusele võtnud Bulgaaria päritolu prantsuse filosoof Julia Kristeva, kes selgitab seda mõistet järgmiselt: “Abjektne on miski, mis rikub mingit identiteeti, süsteemi või korda. Mis ei pea kinni piiridest, kohtadest, reeglitest. Vahepealsus, kahemõttelisus, segu. Reetur, valetaja, kurjategija, keda ei vaeva südametunnistus, vägistaja, kes ei tunne häbi, tapja, kes esineb päästjana...” (Kristeva 2006: 17) Abjektsiooni alla kuuluvad seega kõiksugused nähtused, mis jäävad väljapoole kõigile mõistetavatest reeglitest või sotsiaalsest korrast. Abjektsena võib olla tajutav ka näiteks kõik kehalisusega seonduv, sest üldiselt on ühiskonnas inimese kehalisi funktsioone peetud vastikuks ja eemaletõukavaks, vaatamata sellele et tegelikult on need inimkeha tavapärased nähtused.

Seega kuuluvad abjektsiooni teemade alla mitmesugused inimese keha eritised ja voolused, nagu veri, uriin, ekskrementid jms. Kristeva sõnul on oluline abjektsiooni teema ka laip, kuna see on samuti kehalisusega seotud. Laip tähistab inimese füüsilise eksistentsi paratamatut lõppu ning markeerib seetõttu identiteedipiiride ületamist, mille käigus muutub subjekt objektiks. Ka teatud tüüpi inimese käitumine võib tajutav olla abjektsena, näiteks selline, mille käigus unustatakse sotsiaalsed ja moraalsed piirid. Sellised teod võivad vallanduda näiteks vihaolukorras. Sellest tulenevalt saab väita, et abjektsioon käsitleb ka inimese animaalsemat ehk loomalikumat külge. (Puhlov 2018: 11-12)

Teatud mõttes kuulub abjektsiooni alla ka räusk. Lühidalt öeldes tähendab see röökimise vormis äärmuslikku kõnet, mille põhjuseks võivad olla abielukriisid, purjusolek, viha, depressioon vms. Räusk kuulub abjektsiooni alla põhjusel, kuna selle käigus eiratakse tavapäraseid kommunikatsioonivorme ja tavasid ning sellest tulenevalt võiks seda lugeda transgressiivseks kommunikatsioonivormiks, sest toimub tavapärastest suhtlemistavadest üleastumine. Räuskamise tõttu võivad kõnes väljenduda näiteks igasugused röögatused jm. animaalsed hääletsused, mis suurendavad abjektsiooni veelgi. Samuti kuuluvad selle alla ka igasugused solvamised, vandumise jms. (Kraavi 2016: 826)

Üsna selgelt on räusk avaldunud näiteks Kivisildniku hilisemas loomingus, milles olulisel määral kritiseeritakse kaasaegset liberaalset maailmavaadet. Sealsetes luuletustes on määratletud enese ja maailma vahelisi suhteid üsnagi raevukal viisil, mille põhjused võivad omakorda peituda masenduses ja depressioonis ning võimetuses olukorraga leppida. Kivisildniku hilisemas loomingus väljendunud räusk tuleneb seega arvamusest, et kõiks ühiskondlikud protsessid kulgevad vales suunas. (Kraavi 2019: 967–968).

1.3.1.1 Kehalisus

Lisaks ülalpool nimetatud teemadele, seostub abjektsiooniga ka erootilisus ja seksuaalsus, mis tegelikult samuti kehalisuse alla kuuluvad ning on seetõttu seostatavad ka abjektsiooniga. Transgressiivses kirjanduses väljendub seksuaalsuse kujutamine peamiselt erootilisuses või pornograafias ning seetõttu on siinkohal oluline defineerida ka erootilisuse ja pornograafia mõisteid.

Üldiselt on erootilisus vana mõiste, sedalaadi kirjandust harrastati juba antiikajal. Sõna “erootika” on tulnud kreekakeelsest sõnast “eros” või “erotikos”: neist esimene mõiste tähendab „seksuaalset armastust või iha“, teine aga tähendab kreeka keeles „armastusse puutuvat“. Seevastu pornograafia mõiste hõlmas Antiik- Kreekas hoopiski kirjutamist ning selle all mõeldi kirjutisi kurtisaanide elust. Seega polnud pornograafia alguses tähenduses üldsegi transgressiivsusega seotud. (Kraavi 2017: 79)

Pornograafilisel või erootilisel kirjandusel on üldiselt mitmeid definitsioone. Nende juures on aga oluline silmas pidada, et definitsioonid võivad olla üsnagi ideoloogiapõhised, sest pornograafia ja erootika olemust tajutakse sageli erinevalt. Nii näiteks võib ühe vaatepunktist pornograafiline kirjandus tähendada “erootikat, mis keskendub seksuaalse armastuse füüsilise, tihti detailsele kirjeldusele.” (Kraavi 2017: 80) Teisele võib pornograafiline kirjandus jällegi olla “eksootika, mis kirjeldab seksuaalsust, mida teadvustatakse ebanormaalse ja kõrvalekaldelisena, rõhutades niimoodi seksuaalset perversiooni sadismi, fetišismi, masohhismi, homoseksuaalsuse jne vormis.” (Kraavi 2017: 80) Seega oleneb erootika või pornograafia mõiste määratlus olulisel määral vastuvõtjast endast.

Samuti võivad pornograafia ja erootika mõiste definitsioonid olla tugevalt seotud ajastu normidega. See tähendab, et erinevatel aegadel on neid mõisteid erinevalt defineeritud. Näiteks terve 19. sajandi vältel defineeriti pornograafilist kirjandust “nilbe sisuga kirjandusteoseks, mille eesmärk on seksuaalse iha stimuleerimine.”(Kraavi 2017: 80) Mõneti on selline pornograafia definitsioon sarnane nüüdisaegse definitsiooniga. Tänapäeval on pornograafiline tekst “selline ilukirjanduslik teos, mis graafiliselt kirjeldab seksuaalset tegevust ning mis sellisel moel peaks äratama või asendama seksuaalset erutus.” (Kraavi 2017: 80) Need kaks definitsiooni erinevad aga selle poolest, et 19. sajandi definitsioon sisaldab rohkem isiklikku hinnangut. See aga omakorda tõestab, et pornograafia ja erootika definitsioonid on otseselt seotud ajastu normidega. (Samas: 80-81)

Tänapäeval on siiski kombeks eristada omavahel pornograafilist kirjandust erootilisest. Pornograafiavastased feministlikud teooriad käsitlevad erootikat rohkem kunstilisusega. Pornograafia seevastu aga pigem toimib patriarhaalse süsteemi teenistuses ning taastoodab seeläbi patriarhaalsest süsteemi. Seega on sobilik järeldada, et erootilisus on seotud seksuaalsusega, pornograafia aga võimuga. Pornograafia juures tasub omavahel eristada ka *hard core* ja *soft core* pornograafia mõistet. Esimese puhul üldiselt esitatakse seksuaalset tegevust hea maitse piirides ja lugejale vastuvõetavalt. Sellest tulenevalt võib *soft core*'i all mõista ka erootilisust. *Hard core* pornograafia juures on üsna eksplitsiitselt esile tõstetud näiteks suguelundid ning üldiselt on selle eesmärgiks pakkuda lugejale seksuaalset erutust. (Kraavi 2017: 81)

Niisiis võib väita, et abjektsioon on üks transgressiivse kirjanduse domineerivamaid tasandeid, kuna antud kirjandusžanr käsitlebki peamiselt selliseid nähtusi ja teemasid, mis asuvad väljaspool ühtselt mõistetavaid sotsiaalseid ja kultuurilisi norme.

1.3.2. Karnevalikkus

Omamoodi seostub transgressiivsusega ka koomiline ja parodeeriv paatos, mistõttu ei pruugi transgressiivne kirjandus olla ainult šokeeriv, vaid võib ka humoorikana mõjuda. Sellist koomilist lõbusust transgressiivses kirjanduses tähistabki karnevalikkuse mõiste. Karnevalikkuse juured ulatuvad keskaegsesse naerukultuuri. Keskajal ei jäänud naerust puutumata mitte ainult kõige kõrgem, vaid see sisuliselt oligi suunatud kõige pühama vastu. Samas aga oli naer universaalne, mistõttu ei olnud see suunatud ainult üksikute nähtuste vastu, vaid sisuliselt kõige vastu. Naeru kõiksus ilmnebki kõige selgemalt just vaatamängulistest karnevalimängudes ning sellest ilmselt ongi tuletatud karnevalikkuse mõiste. Naeru võib samuti käsitleda kui keskaegset saatürdraamat, sest täpselt nagu antiikkultuuris oli saatürdraamade eesmärk vastanduda traagilise sisuga näidenditele, vastandub naer kristlikule kultusele ja usuõpetusele. Sellest tulenevalt on ka selge, miks karnevalikkus võib tunduda kui otsene pühaduseteotus. Ühtlasi võib keskaegset naerukultuuri samastada ka kehalise elu draamaga, mille teemade hulka kuuluvad üheksaamine, sünn, kasvamine, söömine, joomine, roojamine jne. (Bahtin 2006: 168) Eespool sai abjektsiooni teema juures kehalisust samuti käsitletud ning muuhulgas selgus, et kehalisuse juures on abjektsena tajutavad mitmesugused ebapuhtad kuid loomulikud kehaeritised. Karnevalikkuse juures aga on samad kehaeritised esitatud koomilises vaatenurgas, mistõttu on nendest saanud naeru objekt.

Karnevalikkuse alla võib näiteks kuuluda ühiskonna hierarhiate ümberpööramine, mille käigus asetatakse kõrgemal positsioonil olevad ühiskonnategelased madalamale ja vastupidi. Selliste autoriteetide ümberpööramise heaks näiteks võib olla Andrus Kivirähki följetonikogu "Jumala lood", mis mõjub koguni pühaduseteotusena, sest selles teoses toimub pühade nähtuste naeruvääristamine, samal ajal tõstetakse mittepüha au sisse. Siiski ei avaldu karnevalikkusele omane naeruväärsus ainult religioossetes teemades, vaid seda võib märgata ka näiteks meedia poolt tekitatud kuulsuste (või "pühade lehmade") pilkamises. (Kraavi 2016: 826 – 827)

Sellegi poolest on karnevalikkuse juures oluline tähele panna, et eesmärgiks pole mitte pakkuda siirast ja lõbustavat naeru, vaid selles peituv huumor võib endas kanda ühiskonnakriitilist hoiakut ja mõjuda seetõttu jahmatavalt või koguni groteskselt.

Näiteks just ühiskonnahierarhiate ümberpööramine võib panna kahtlema autoriteetide olemasolus. (Kraavi 2016: 826 – 827)

1.3.3. Graafilisus

Transgressiivses kirjanduses on graafilisuse mõiste tuletatud inglise keelsest sõnast *graphic* ning selle kaudu osutatakse häirivale kujutamislaadile. Graafilisust võib üldiselt pidada transgressiivse kirjanduse üheks silmatorkavamaks aspektiks. Seda määratlust kasutatakse siis, kui mingi vägivaldne vm. häiriv nähtus kirjanduses või filmis on eriti detailset või isegi visuaalselt esile tõstetud. Seepärast väljendubki see eriti tugevamalt visuaalkunstis, sest selle vahetu nägemine võib selle veelgi hoomatavamaks muuta. Kirjanduses väljendub graafilisus peamiselt detailidele tähelepanu pööramises, samuti on iseloomulik ka põhjalik kirjeldus ja aeglustus, mis graafilisust võimendab. Peamiselt puudutab graafilisus vägivalla- ja seksuaalstseenide kirjeldusi. Vägivallastseenides väljendub graafilisus mitmesuguste kehavigastuste väga detailses kirjelduses, mis kohati meenutab anatoomiaõpiku teksti. Graafilisus esineb ka detailselt kirjeldatud seksuaalstseenides. (Kraavi 2016: 828)

Graafilisus transgressiivses kirjanduses annab sellele ennekõike realistliku mõõtme. Ühtlasi kipub graafilisus aja jooksul kirjandustekstides suurenema. Põhjus peitub selles, et varasemad vägivalla- ja seksuaalstseenide ei pruugi enam nii üleastuvatena mõjuda. (Samas: 829)

Graafilisuse poolest hakkab eriti hästi silma Ameerika kirjaniku Bret Easton Ellise romaan “Ameerika psühhopaat” (1991), mida võib ühtlasi pidada üheks tuntumaks transgressiivseks romaaniks nüüdisaja kirjanduses. Selles teoses on väga palju stseene, kuidas peategelane Patrick Bateman äärmiselt julmal ja šokeerival viisil inimesi piinab ja seejärel tapab. Selles kirjandusteoses on vägivald enamasti suunatud naistegelaste vastu, kellega Bateman vahetult enne mõrva sooritamist seksuaalvahekorras on, kuid vägivallast ei jää puutumata ka mehed. Järgnev tsitaat on üheks näiteks, kuidas graafilisus transgressiivses kirjanduses avalduda võib: “Algul pole verd üldse, midagi pole kuulda peale ajalehtede Pauli pekslevate jalgade all sahisemas, rebenemas. Veri hakkab voolama peatselt pärast esimest hoopi ta mõlemast suunurgast, kui tõmban kirve

välja – peaaegu sikutades Oweni peadpidi tooli pealt maha – ja talle veelkord näkku virutan, lüües selle keskelt lõhki, vehklevad ta käed õhus, verd pritsib kahe pruunika geisrina välja, määrides mu vihmamantli ära.” (Ellis 2002: 274 – 275).

1.3.4. Refleksiivsus

Transgressiivses kirjanduses tähistab refleksiivsus peegeldavat kommentaari üleastuva käitumise põhjuste kohta. See on jutustamise metafiktsionaalne tasand, mis analüüsib ja põhjendab üleastumise tingimusi, põhjuseid ja tagajärgi. Näiteks tabude rikkumise seletusena tuuakse välja tegelase psühholoogiline seisund ja sellest tulenevalt selgitatakse üleastumise põhjuseid, analüüsides sealjuures ka tegelase maailmatunnetust. Kirjandusteostes võib refleksiivsus väljenduda näiteks autoriteetsetele arvamustele vastuastumises või siis hoopis tunnistatakse ühiskondlike normide vajalikkust. (Kraavi 2016: 830)

Refleksiivselt käsitletakse näiteks selliseid psühholoogilisi seisundeid nagu isiksuse lõhestumine, kuid analüüsitakse ka selliseid emotsioone nagu hirm, häbi, ängistus ja mitmesugused vägivaldsed impulsid. Samas võib kommentaar tekstis peituda ka varjatud kujul, näiteks Kenderi romaanis “Iseseisvuspäev” väljendub see kommentaar peategelaste Karli ja Marksi nimekujudes. (Kraavi 2016: 830)

Ühtlasi analüüsitakse refleksiivsete võtete kaudu ka tundeid, mis võivad esile kerkida transgressiivset kirjandust lugedes. Seejuures püütakse leida vastuseid, miks mõni transgressiivse kirjanduse nähtus põhjustab inimestes vastikuid tundeid. (Puhlov 2018: 15)

Selles peatükis prooviti kõigepealt defineerida transgressiooni mõistet. Selgus, et sellel mõistel on tegelikult pikk ajalugu ning seda on kasutatud juba väga varastest aegadest peale. Seejärel toodi välja olulisemaid transgressiivse kirjanduse definitsioone ning viimaks tõsteti esile ja selgitati olulisemaid transgressiivse kirjanduse mõisteid ja teemasid.

2. Transgressiivsed aktid Kaur Kenderi teostes “Iseseisvuspäev” ja “Check out”.

Bakalaureusetöö teoreetilises osas toodi välja mitmed transgressiivsele kirjandusele omaseid tunnuseid. Nendest nii mõnedki avalduvad Kaur Kenderi teostes “Iseseisvuspäev” (1998) ja “Check out” (2001). Selles peatükis tuuaksegi välja mõlema romaani olulisemad transgressiivsed aktid ja laiem teemakontekst. Transgressiivsete aktide all pean ennekõike silmas erinevaid toiminguid, mida võib tajuda transgressiivsete- või üleastuvatena. Need on sellised toimingud, mis jäävad väljapoole ennekõike seaduslikest, aga ka näiteks sotsiaalsetest, moraalsetest ja kultuurilistest piiridest või normidest. Need teod on enamasti seotud näiteks vägivalla-, narkootikumide ja erinevate (peamiselt illegaalsete) seksuaalvahekordadega. “Iseseisvuspäevas” väljenduvad olulisemad transgressiivsed teod ehk aktid vägivaldsetes toimingutes ja kuritegevuses. “Check out’is” aga on transgressiivsuse kese narkootiliste ainete tarbimisel, väga detailsetes seksuaalvahekordade kirjelduses ning kriminaalsuses.

2.1. Transgressiivsed aktid “Iseseisvuspäevas.”

“Iseseisvuspäev” (1998) kuulub Kaur Kenderi tuntumate romaanide hulka ning transgressiivsus on selle teose üheks oluliseks tunnuseks. Roman on pälvinud ka tähelepanuväärse tunnustuse. Nimelt sai see 1998. aastal Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia ehk nimetatud teos hinnati 1998. aasta parimaks proosateoseks.

Selles teoses juhitakse transgressiivsusele ehk piire ületavale käitumisele tähelepanu tegelikult juba kaanetekstis, kus viidatakse ajale “kui Eesti ei olnud veel piiririik”. Muidugi vihjatakse sellega ka Emil Tode ehk Tõnu Õnnepalu romaanile “Piiririik”, kuid teisest küljest võib see viidata ka üleastumisele endale ehk piiride ületamisele ajal, mil Eestis alles hakati norme ja seadusi kehtestama. Sellest tulenevalt oli igasuguste kuritegelike ja vägivaldsete tegude kordasaatmine lihtsam võrreldes nüüdisaegse

ühiskonnaga, kus juba kehtivad vastavad seadusandlused. Lisaks seaduslikele piiridele toimub selles romaanis üleastumine ka tavamoraali tasandil. See põhjus peitub tõsiasjas, et romaani tegevustik toimub valdavalt Nõukogude liidu lagunemise ajal ning sel perioodil ei teadnud veel keegi, kus need moraalsed piirid täpsemalt asuvad või kui kaugele on üldse võimalik seoses piiride ületamisega minna. Romaani teises pooles on olulisel kohal ka riigipiiride ületamine, mille tulemusena satutakse aga hoopis teise maailma, kus kehtivad ka teistsugused sotsiaalsed normid. Nii näiteks ei mõistnud Rootsis mitte keegi peategelase Karli plaane teha äri illegaalselt ostetud alkoholi müügiga.

Teose teises pooles leiab aset ka üldisem kombepiiride eiramine seoses riigipiiride ületamisega. Enne Rootsi elama suundumist valetab peategelane Karl, kuidas ta põgenes sõja eest. Võimalik, et ta tegi seda seetõttu, et esitleda end Rootsi riigi võimudele sõjapõgenikuna ja saada endale seeläbi varjupaik. Seega toimus siinkohal kombepiiride ületamine valetamise läbi.

Kui “Check out’is” on olulisemad transgressiivsuse aktid seotud peamiselt narkootiliste ainete tarbimise- ja seksuaalstseenide detailse kajastamisega, siis “Iseseisvuspäevas” on olulisem transgressiivsuse kese vägivalda ja kuritegevuse kujutamisel. Kuritegevust ja vägivalda võib pidada kõige ilmsemateks transgressiivseteks aktideks, sest nende puhul toimub üleastumine seaduslikest piiridest, st. piiridest, mille vajalikkus on enamasti üheselt mõistetav. Sellest tulenevalt on “Iseseisvuspäeva” transgressiivse määratluse mõistmiseks oluline uurida just vägivalda ja kuritegevuse kontseptsiooni.

2.1.1 Vägiwald

“Iseseisvuspäevas” on koduvägiwald üks kõige tähelepanuäratavamaid vägivalda avaldumise vorme. Romaanis on palju stseene, kuidas Karl, üks teose peategelastest, pidevalt mõnitab ja alandab oma elukaaslast Aive Simsonit ning füüsiliselt ründab teda. Üks koduvägiwald stseenidest leiab aset juba üsna romaani alguses, kui Karl käseb Simsonil talle keset ööd toitu valmistama hakata, samal ajal öeldes tema kohta igasuguseid solvanguid. Kui hiljem selgub, et Aive valmistatud toit talle sugugi ei

meeldinud, viskab ta taldriku koos toiduga Aive poole ning lööb teda lahtise käega vastu pead., millele omakorda järgneb seksuaalne ahistamine.

Üsna koletu vägivalla juhtum leiab aset ka romaani keskel, kus vihjatakse võimalikule vägistamisele, mille Karl koos teise, Marksanimelise peategelase Simsoni vastu toime pani. Samuti toimub ka järjekordne füüsiline vägivallapuhang Simsoni vastu. Karl ise seejuures ei taju, et ta oleks midagi valesti teinud, vaid hoopiski õigustab oma tegu ning toob selle põhjenduseks välja oma temperamendi: "Ma ei oleks võib olla pidanud nii närvi minema. Las olla lits. Aga teistpidi: kes ei läheks närvi, kui saaks teada, et tema isiklik naine on lits? Kes jääks rahulikuks? Muidugi, kõik ei annaks vastu nina. Aga mul on temperament selline. Ja see, et ninaluu katki läks, oli puhas juhus." (Kender 1998: 71). Ühtlasi avaldub sellest tsitaadist ka Karli objektistav suhtumine naiste suhtes, milles naine on kui mehe omand, sest ta kasutab väljendit "isiklik naine."

Alandav suhtumine naiste suhtes hakkab tegelikult silma kogu Kenderi loomingu põhjal, kuid erinevalt "Iseseisvuspäevast" pole tema teistes romaanides naistevastane vägivald sama silmatorkavalt esindatud. Sellegipoolest on naised ka Kenderi teistes romaanides valdavalt ohvri positsioonis ning nad eksisteerivad vaid selleks, et täita meeste seksuaalseid vajadusi. (Annus 2002: 1059)

"Iseseisvuspäevas" on naine kui alandatud olend ning eksisteerib mehe jaoks ainult vahendina millegi saavutamiseks, näiteks seks, kodune heaolu vms. Samuti torkab nimetatud teoses silma Aive Simsoni äärmuslik masohhism ja võime kõike taluda ning see seletab ka tõsiasja, miks ta "Iseseisvuspäevas" Karli vägivallatsemisele mitte kunagi vastu ei hakka. (Annus 2002: 1059)

Koduvägivalla seisukohalt on tähelepanuväärne, et süžee arenedes hakkab Karl Simsoni vastu vägivalda aina enam rakendama. Ühtlasi tundub, et narratiivi vältel muutub Karli vägivallatsemine Aive Simsoni kallal aina füüsilisemaks. Kui teose esimeses pooles terroriseeris Karl Simsonit pigem ähvarduste ja alandustega, siis teises pooles lisanduvad sellele ka füüsilised rünnakud. Teose lõpus näiteks kirjeldab Karl Simsoni välimust nii: "Simson vahib mulle suurte silmadega otsa. Ta nina peal on kühm ja ülemine huul on imelikult lohkus. Ahjaa. Hambad," (Kender 1998: 127) andes seeläbi mõista, et ta tõenäoliselt on oma vägivallatsemisega Simsonil hambad välja löönud. Seega tuuakse siin välja füüsilised vigastused, mida Karl on Simsonile aja jooksul tekitanud.

Siiski pole kõik romaanis avalduvad vägivallastseenid seotud ainult koduvägivallaga. Näiteks on romaanis üks vägivallaakt suunatud nendega samas kortermajas elava eaka mehe vastu. Peategelased Karl ja Marks süüdistasid meest “peremehetsemises”, mistõttu tungisid nad tema korterisse ja hiljem otseses mõttes mehe läbi peksid. Nende süüdistus tulenes sellest, et mees oli palunud Karli ja Marks'i korterist kostuvat muusikat vaiksemaks keerata, sest samas kortermajas oli keegi ära surnud. Karli ja Marks'i arvates üritas ta selle teguviisi läbi mingisugust korteri “peremeest” mängida. Selle vägivaldse teguviisi põhjus oli tingitud pigem alkoholist, sest järgmisel päeval ei mäletanud Marks toimunust midagi. Paljude transgressiivsete tegude taga ongi peamiselt alkohol või mõni muu uimasti.

Üsna jõhker vägivallatsemine toimub ka romaani lõpus, mil Karl ja Marks otsustavad meelelahutuslikel eesmärkidel tulistada prügikastide läheduses viibivaid kodutuid. Selles tulistamismotiivis avaldub ka sügavam ühiskondlik tähendus ja allegooria. Tapmise põhjus võis paljuski seotud olla asjaoluga, kuidas Karl ja Marks endast madalamal ühiskonnapositsioonil olevaid inimesi tajusid. Kuna mõlemad mehed kandsid vägagi materialistlikku ellusuhtumist ning pidasid elus esmatähtsaks rikkaks saamist, siis pole kuigi üllatav, et nende jaoks polnud kodututel inimestel muud väärtust kui olla meelelahutusobjektiks rikastele inimestele, kelle pihta on võimalik “märki lasta”. Sellest motiivist avaldub sotsiaaldarvinistlik hoiak, mis sisuliselt pooldab looduseaduste ülekandmist ühiskondlikesse seaduspärasustesse. Sellest tulenevalt on haavatavamate või kehvemal järjel olevate ühiskonnaliikmete abistamine või nende kaitsmine vaesuse eest mõttetu, sest see kurnab ühiskondlikke ressursse (Lauringson 2007: 36). Seega pooldab selline maailmavaade ka kapitalistlikku võimuiha ja vägivalda, mida kandsid ka “Iseseisvuspäeva” kaks peategelast. See võis olla järjekordne põhjus, miks nende arvates oli kodutute tapmine õigustatud.

Teoses viidatakse ka filmile “The Good, the Bad and the Ugly” (1966), mis kannab Karli moraalse kujunemise seisukohalt olulist rolli ning seega võib seletada paljusid Karli poolt toimepandud transgressiivsete tegude põhjuseid. Romaanis on välja toodud Karli versioon filmi lõpust, mis ei kattunud selle tegeliku lõpuga. Tema versiooni järgi tulistab Hea, üks filmi tegelastest, Paha surnuks ning jätab Koleda poomisnööri läbi risti peale surema. Tegelikus filmis juhtus küll see, et Paha tapetakse ära, kuid Hea siiski ei

jätta Koledat risti peale, vaid tulistab mõne aja pärast nööri läbi, mis Koledat risti peal hoidis. Selle filmi ja “Iseseisvuspäeva” temaatikas võib märgata teatavaid kokkulangevusi. Nii filmi kui ka Kenderi romaani peategelaste põhieesmärk on saavutada materiaalset heaolu. Filmi kolm peategelast otsivad taga surnuaeda peidetud varandust sarnasel viisil nagu Karl koos Marksiga unistab äritegevuse kaudu rikkaks saamisest. Kuid kuna Karl usub, et tema videokasseti filmiversioonis jätab Hea Koleda surema, siis sellest tulenevalt on ka vägivaldne käitumine põhjendatud ning teise inimese suhtes pole vaja mitte mingit mõistmist ega halastust üles näidata. Samuti oli Hea käitumine filmis märk humanismist, sest ta siiski päästis Koleda kindlast surmast. Karl seevastu ise toimib aga täpselt vastupidiselt.

Teoses on olulisel kohal ka Karli meenutused vene sõjaväest ning ka sõjaväes üleelatu on tema vägivaldse ja kuritegeliku iseloomu põhjuseks. Romanist ilmneb, et Karl ka ise koges sõjaväes palju vägivalda, mis tema hilisemas elus hakkas mõjutama suhteid teiste inimestga. Sellest tõenäoliselt tuleneb ka põhjus, miks Karl oma elukaaslase, Aive Simsoni kallal pidevalt vägivallatses. Ühtlasi tegeles ta sõjaväes ka palju igasuguste vargustega ning tõenäoliselt sealt pärineb ka tema harjumus ja valmisolek kõike valimatult varastada. Tema vargusepisoodid avalduvad eriti selgelt romaani teises pooles, mil Karl viibis Rootsis ja Soomes.

Lisaks vargustele ületas Karl sõjaväes teisigi kombepiire, millest tulenevalt pälvis ta sõjaväest oskuse keerulistest olukordadest alati välja tulla. Näiteks väljendab seda järgnev tsitaat teosest: “Ma olen alati midagi välja mõelnud. Ma olen iga kord midagi nutikat leidnud [...] Näiteks sõjaväes.” (Kender 2001: 64-65). See tsitaat viitab situatsioonile vene sõjaväes, mil Karli ülesandeks oli varustada nooremaid sõdureid voodilinadega. Kuna laos oli voodilinu pidevalt puudu, rebis Karl linad väiksemateks tükkideks, mida aga hiljem vastu ei võetud kui need polnud teatud mõõdus. See koht teoses on ühtlasi ka näiteks, et tegelikult puudusid sõjaväes seadused ning valitses anarhia, mis innustas Karli ka pärast sõjaväge mitmesuguseid seaduslikke ja moraalseid piire ületama, millest tulenevalt ta oligi võimeline vägivallatsema ja varastama.

Samuti ilmneb teosest, et Karli inspireerisid mitmed populaarsetest *action* filmidest tuntud tegelased, kelle moodi ta tahtis olla. Näiteks leidub romaanis hulganisti viiteid Miami Vice’i teleseriaalile. Samuti inspireeris Karli ka läbinisti vägivalda täis “Rambo” filmiserial. Karl tunnistab vahetult enne Simsoniga vägivallatsemist, et ta tahaks olla

nagu Rambo, “kes on tulnud Vietnamist, ja ei leia kohta” (Kender 2001: 14). Seega võis Karli vägivaldse iseloomu juures rolli ka tema enda soov sarnaneda vägivaldsete filmide tegelastega.

Vägagi vägivaldset hoiakut kannab romaani peatüki “Läbi” lõpuosa, mida ühest küljest võib tõlgendada kapitalistliku maailmakorralduse allegooriana. See koht romaanis vihjab kapitalistliku ühiskonnakorralduse karmile reaalsusele, milles töölised jäetakse ilma oma omandist ehk tehtud töö produktist. Marksistliku teooria kohaselt on tööline see, kes toodab oma tööga lisaväärtust, mille kapitalist lõpuks ise omandab (Lipping 2009: 549). Seega avaldubki selle peatüki lõpus kapitalismi vägivaldne tuum, mis “Iseseisvuspäevas” toob välja inimese “loomalikumad” instinktid, millest tulenevalt ollakse valmis oma eesmärgi üsna vägivaldsel teel saavutama. See teooria võib ka seletada, miks Karl ja Marks olid võimelised vahendeid valimata ja ebaeetilisi teid pidi majanduslikku edu saavutama.

2.1.2 Kuritegevus

Paljud transgressiivsed aktid “Iseseisvuspäevas” väljenduvad ka kuritegevuses. Romaani peategelaste Karli ja Marksi põhieesmärk on saada rikkaks ning selle saavutamiseks on nad valmis liikuma vägagi illegaalseid teid pidi. Seega mõjubki teoses kriminaalsena ennekõike Karli ja Marksi äritegevus. Romaani tegevusaja jooksul mõtlevad mehed välja mitmeid illegaalseid ja isikuvastaseid viise, mis läbi nad rikkaks võiksid saada. Teose alguses näiteks tekib meestel plaan teenida raha naiste vahendamiseks pornofilmidesse. Pärast plaani ebaõnnestumist otsustavad nad aga hakata äri tegema looduskaitse all olevate kitsede sarvede müügiga. Samuti oli neil plaan müüa ka elavhõbedat. Kõik need katsed rikkust saavutada kukuvad aga ühel või teisel põhjusel läbi, millest tulenevalt suundub Karl teose teises osas “õnne proovima” Rootsi ja Soome. Paraku ka seal tegeleb ta raha teenimise eesmärgil kuritegevusega edasi- seekord aga poode röövides.

Kuritegevuse juures hakkab tööle transgressioonide refleksiivne tasand. See tähendab, et mitmeid süütegusid korda pannes võib märgata, et peategelane mõtestab oma üleastuvat käitumist. Seega kerkisid kriminaalseid tegusid korda saates esile mitmesugused Karli tunded ja emotsioonid, mis teda kuritegelikke tegevusi korda saates valdasid.

See üleastuvat käitumist mõtestav tasand ehk refleksiivsus hakkab kõige rohkem tööle siis, kui Karl tegeles poodide röövimisega vm. vargustega. Esimeses vargusepisoodis varastab Karl kioskist sigarette. Vaatamata asjaolule, et tal varastamine õnnestus, valdab teda järgmisel päeval tehtud teo tõttu väga suur ärevushoog, mille tõenäoliseks põhjuseks oli hirm vahelejäämise ees. Hirmu seisundis kujutab Karl ette kõikvõimalikke stsene. Näiteks arvas ta, et kioskis magav poemüüja võis tegelikult surnud olla, millest tulenevalt hakatakse teda süüdistama mõrvas (sest tema sõrmejäljed olid viimased, mis sinna jäid). Ühtlasi kujutas ta ette, kuidas politsei tema tabamiseks korteri ukse maha murrab või läbi selle tulistab. Karli ärevusseisundi põhjuseks võis olla temapoole arusaam, et toimepandud tegu oli vale ning käsitletav kuriteona, millele aga järgnevad vastavad karistused. Seega siinkohal peategelane justkui teadvustab endale, et eksisteerivad teatud seaduslikud piirid, mille ületamisega kaasnevad negatiivsed tagajärjed.

Ühtlasi tekitasid Karlis ärevust ka Soomes ja Rootsis toimepandud poevargused. Karlil olid olemas omad nipid, kuidas vargustest puhtalt välja pääseda, aga vaatamata sellele tundis ta iga kord varastades aina suuremat ärevust, sest ta kartis vahele jääda. Tema hirmud väljendusid ka unenägudes, kus ta nägi, kuidas poetöötajad teda varastatud asjade pärast taga ajavad. Oma tegevuse kommentaariks ütleb ta: "Ma ei tahtnud varastada! Ma tahtsin pääseda!" (Kender 1998: 115). Võimalik, et pääsemise all mõtles ta ennekõike vaesusest väljapääsemist ning mitte niivõrd poemüüjate eest põgenemist, sest nagu eespool juba pidevalt korratud, oli materiaalse rikkuse saavutamine Karli üks põhiväärtustest. Ühtlasi pidas ta vaesust kõige hullemaks seisundiks, milles inimene olla saab. Rootsis ja Soomes elades kannatas Karl pidevalt vaesuse ja nälja käes ning sellest selgubki tema poeröövide motiiv. Samuti võis üldise vaesuse ja nälja põlgus olla ka üheks põhjuseks, miks Karl ja Marks teose lõpus kodutuid tulistasid.

Karli ja Makrsi kuritegude seisukohast on tähendusrikas ka üks teose motodest, mis ütleb: "I'm a man with one track mind, so much to do in a one left time." Väljendiga "one-track mind" kirjeldatakse inimest, kes on suuteline mõtlema ainult ühest konkreetsest asjast või eesmärgist, millest tulenevalt pole ta suuteline midagi muud enda ümber märkama (Cambridge Dictionary). Seega antud väljend käib üsna selgelt Karli ja Marksi kohta ning seletab nende kuritegude motiive. Ka nende ainsaks eesmärgiks oli saada majanduslikult rikkaks ning ühtlasi oli see alkoholi ja seksi kõrval ainus, millest nad olid suutelised mõtlema. Seega kannab ka teose moto refleksiivset tasandit.

2.2. Transgressiivsed aktid romaanis “Check out”

Antud Kaur Kenderi teos on ilmunud kahes trükis. Romaani esimene trükk tuli välja 2001. ning teine 2016. aastal. Nende kahe trüki erinevused on muidugi kaanekujundustes, kuid 2016. aasta versioonile on lisatud ka HAPKOMAH'i pseudonüümi kandva kirjaniku eessõna. Esimesi transgressioonile viitavaid elemente on võimalik märgata juba mõlema trüki kaanekujunduses. Eriti ilmnevad transgressiivseid tunnuseid aga romaani esimese trüki kaanekujunduses, kus on kujutatud alandlike nägudega alasti naisi enda ette vaatamas. Teose tagakaanel näeb aga Kenderit ennast enesekindla pilguga vastu vaatamas. Sellisel kaanekujundusel on tegelikult ka sügavam tähendus- alistuva ilmega alasti naised esikaanel ning Kenderi sihikindel pilk tagakaanel viitavad oma koosmõjus patriarhaalsele ühiskonnamudelile, milles naine eksisteerib mehe ihaldusobjekti -ja tema vajaduste täitjana ning mees on selles kontekstis kui otsustaja (Annuk 2002: 1058). Need kaanekujundusest ilmnevad teemad on omased ka teose süžeele, kus naist on peaasjalikult kujutatud mehe seksuaalobjektina. Teose transgressiivsest sisust annab ühtlasi aimu ka romaani esikaanel väljatoodud märges “Parental Advisory. Explicit Content”. See silt võib mõjuda hoiatusena, andes lugejatele mõista, et teose sisu võib olla potentsiaalselt häiriv.

Romaani teise trüki kaanekujundusel on kujutatud määndunud Eesti lippu, mille peale on asetatud Georgi lint. Seda linti kasutati algselt koos Püha Georgi ordeniga, mida anti Venemaa sõduritele autasuks sõjalise vapruste eest kuid hiljem hakati linti ka eraldi kasutama. Eesti lipu kujutamine koos Georgi lindiga võib paljudele mõjuda solvava ja ärritavana kui võtta arvesse just ajaloolist konteksti, mil Eesti pikalt Nõukogude liitu kuulus. Sellest tulenevalt võibki Georgi lint Eesti lipul mõjuda austusavaldusena nende vastu, kes panustasid Nõukogude liidu loomisele ja selle ideoloogia kehtestamisele Eestis. (vt. Kuzitškin 2017)

Ühtlasi on uuemas trükis tehtud mõningaid muudatusi ka tekstiosas. Täpsemalt on teises trükis mõned tekstiosad või lõigud ära võetud ning asendatud väljendiga “räägime asjast” või “asjast”, millest tulenevalt võib lugejale tunduda, et tekstis jutustatakse transgressiivsetest aktidest või piire komapavatest sündmustest veelgi rohkem rõhutatult. Teise trüki lõppu on lisatud ka videomängu vormi imiteeriv novell, mis kommenteerib Kaur Kenderile 2017. aastal esitatud süüdistust lapspornograafia tootmises lühiteosega “Untitled 12”. Samuti on sinna lisatud ka autoripoolne kommentaar seda teost pälvinud reaktsioonile.

Transgressiivsusele viitab otseselt ka romaani pealkiri “Check out”. Ühest küljest võib teose pealkirja seostada selle põhiteemaga ehk narkootikumidega, sest teose viimases peatükis kasutab üks naisprostituutidest väljendit “tšekki” tegema, mis tähendab heroini tarbima. Internetis laialt kasutatud slängisõnade leksikon Urban Dictionary defineerib väljendit “Check out” aga olukorrana, kui lootusetustundest tingitud põhjusel keegi füüsiliselt lahkub mingist kohast või end huvipuuduse tõttu teatud situatsioonist distantseerib (Urban Dictionary). Sellest viimasest definitsioonist peegeldubki väljendi “Check out” transgressiivne tähendus kuna ka transgressiivselt või üleastuvalt käituvaid inimesi iseloomustab ju teatav ükskõiksus või huvipuudus normide ja seadulike piiride suhtes, mis aga omakorda on nende üleastuva või piiripealse käitumise ajendiks. Igasugune hoolimatus viisakus -jt. kombepiiride suhtes iseloomustas ka romaani “Check out” peategelast, millest tulenevalt ta mitmesuguseid transgressiivseid tegusid korda saatiski. Ühtlasi seletab tema ükskõiksus normide suhtes ka tema egoismi ja empaatiapuudust kaasinimeste suhtes.

Ingliskeelses kõnekeeles väljendab “check out” ka selle inimese füüsiliste tunnuste tähelepanelikumat vaatlemist, keda tajutakse füüsiliselt atraktiivsena. Eriti puudutab see

inimese intiimpiirkonna kehaosasid. (Urban Dictionary) Selline määratlus seostub seksuaalsuse ja kehalisuse temaga, mis samuti romaanis olulisel kohal on.

Romaani juures on transgressiivsuse seisukohalt oluline ka selle moto, mis pärineb Michel de Montaigne teosest "Esseed". See moto väljendab üsna selget hoolimatust ja ükskõiksust ühiskondlike ootuste suhtes, mis pidevalt nõuab inimeselt millegi poole püüdlemist ja enese ületamist. Teisest küljest võib nimetatud moto puhul tegemist olla ka kaasaegse inimese individuaalsuse deklaratsiooniga, mis justkui kutsub üles inimesi sotsiaalseid norme eirama ja iseendale individuaalset reaalsust ja uusi norme kehtestama. Ka transgressiivset tegelast iseloomustab teatav hoolimatus ühiskondlike normide, aga ka piiride suhtes, mis panebki teda üleastuvalt käituma. Seega kannab see moto üsna selgelt transgressiivsust õigustavat hoiakut.

2.2.1 Sõltuvus

Transgressiivse kirjanduse oluline teema on ka mitmesuguste mõnuainete (nt. alkohol ja narkootikumid) ületarvitamine. Ka see teema esineb olulisel määral selles teoses ning paljud transgressiivsed aktid avalduvadki just narkootikumide ja alkoholi liigtarbimise tõttu. Nii näiteks satuvad 7. peatükis romaani minategelane Tom ja tema parim sõber lühikese aja jooksul väga paljudesse õnnetustesse. Kõigepealt teeb Tom kokaiinist tingitud kõrvalnähtude tõttu vahetult enne Jürgeni kodu juurde jõudmist autoga avariid. Peale seda intsidenti suudavad mõlemad mehed veel kahe autoga avariid teha ja lõhuvad Jürgeni kodus ära kaks arvutit ja külmkapi. Romanis leidub üsna palju kirjeldusi ka narkootikumide mõju all olemisest. Tuuakse välja igasugused nägemused ja hallutsinatsioonid, mida tegelased peale narkootikumide tarbimist kogevad. Näiteks on romaanis välja toodud selline hallutsinatsioon: "Mu silmad volksavad tagurpidi pähe jah. Olge valmis; Hubble teleskoop güroskoobid on kõik jälle parimas korras, peeglikesed ja antennikesed on fikseeritud ja ohooo! mida ma näen:gammakiirgus! Kaugeimad galaktikad, karmimad kvararid ja oh! Oh! Mustad augud! Kaks musta auku! Kuulake! Teleskoop pöördub zoooooooooooooooooooooooooooooom!" (Kender 2001: 65). Selle kõrval leidub ka narkootikumidest tingitud mõnutunde kirjeldusi: "Nagu mühav merelaine voogab üle maa!!! Ma olen selili ja mul on hea, hea, hea, hea, hea,

hea...”(Samas). Need narkootikumide kõrvalmõju kirjeldused osutavad olukorrale teistpool piiri, kus tajutakse ekstaasi ja naudingut. Seega võibki narkootikumide tarbimise üks põhjustest seisneda peategelase soovist teada saada, mis seal teisel pool piiri on. Täpsemalt on teisel pool piiri vabadus ja teatav piirideta olek, milles ühiskondlikud normid jm. ootused enam ei kehti. Narkootiliste ainete tarbimise vajaduses mängis olulist rolli ka nendest saadav mõnutunne, mida eespool väljatoodud tsitaat kirjeldab. Mõnutunne on ka peamine põhjus, miks enamasti narkootilistest ainetest üldse sõltuvusse satutakse. Seega on ka narkootikumidest saadav mõnuprintsiip oluline põhjus, mis ajendas tegelast uimasteid tarbima. Seda sama narkootilistest ainetest saadavat ekstaasi ja mõnutunnet on väljendatud kosmose ja kosmoselennu kujundi kaudu, mida kannavad ka eespool väljatoodud tsitaadid. Samti väljendatakse selle kaudu ka piiriületamise tunnet.

Paljude transgressioonide toimepanemise põhjus seisneb muuhulgas ka vaimse tervise häiretes ning just see on järjekordne põhjus, mis pani teose peategelast narkootikume tarbima. Toomase vaimse tervise probleemid avalduvad teose kuuendas peatükis, kus ta pärast kolme päeva voodis lamamist ning rahustite ja antidepressantide tarvitamist otsustab pöörduda psühholoogi poole. Vihjeid peategelase depressioonist kannavad näiteks järgnevad tsitaadid: “Millest ma räägin? Et ma teen kõiki uimasteid ja panen kõiki naisi ja mitte millelgi ei ole mõtet, kuna mitte miski ei motiveeri” (Kender 2001: 126). Ühtlasi võivad Toomase hingehäädad olla ka tema antisotsiaalse, nihilistliku ja tundetu oleku põhjuseks, mida ta samuti uimastite tarbimisega leevendada üritas.

Toomase vaimse tervise häired võisid omakorda olla põhjustatud tema ühiskondlikust positsioonist tingitud võõrandumisest. Oma kõrge ühiskondliku staatuse ja kuulsuse tõttu oli Toomas kaotanud oma suhted lähedastega, millest tulenevalt oli ta valdavalt väga üksildane. Ainsana pakkusid talle lähedust juhuslikud seksuaalsuhted prostituutidega. Tema üksildus hakkab eriti hästi silma neljandast peatükist, kus ta viibis oma sugulase matusel. Sellest peatükist ilmneb muuhulgas, et tema sugulased näevad teda ainult rikka ja mõjuvõimsa ühiskonnategelasena ning mitte niivõrd oma pereliikmena. See aga võis omakorda tema võõrandumistunnet suurendada. Teisest küljest võis Toomase üksilduse põhjuseks olla ka tema enda põlgav ja hukkamõistev suhtumine nendesse inimestesse, kes olid temast ühiskondlikul positsioonil madalamal kohal. Toomase puhul on seega tegemist transgressiivse tegelase õpikunäitega, sest ta

esindab paljusid sellele tegelastüübile omaseid tunnuseid, mis tõin välja teooriapeatükis. Ühest küljest on tegemist äärmiselt tundetu indiviidiga ning seda tundetust püüab ta läbi narkootiliste ainete või seksuaalsuhete kaudu leevendada. Teisest küljest võib teda kirjeldada kui norme eirava amoraalse individualistina.

Narkootikumide tarbimisest tingitud piiride ületamine võiks Kenderi romaanis kanda ühiskonnakriitlist hoiakut ning mõjuda seejuures narkootikumide suhtes hoiatavalt. Kuigi tavaliselt kipuvad sõltuvust käsitlevad kirjandusteoste peategelased pigem esindama ühiskonna “põhjakihti” nagu näiteks HAPKOMAH’i romaanis “Kuidas minust sai HAPKOMAH”. Sellest tulenevalt ei pruugi Kenderi teose peategelaste kuvand kokku käia tüüpilise narkosõltlase kujutluspildiga, sest ühiskonnas levinud arusaama järgi kipuvad narkosõltlased olema pigem “eluheidiku” tüüpi vaesed ja töötud inimesed. Sellest tulenevalt ei pruugigi hoiatus narkootiliste ainete suhtes Kenderi teoses niivõrd teravalt esile kerkida, kuna see teos otseselt ei kajasta sõltuvushäiretega inimeste majanduslikku allakäiku. Osalt võib põhjus olla ka selles, kuna romaani peategelane juba on kuulus ja edukas miljonär. Sellegipoolest kogeb teose peategelane sõltuvuse tagajärjel vägagi ebameeldivaid vaimse tervise probleeme nagu näiteks tundetus, empaatia puudumine, impulsiivsus, õudusunenäod jm. hallutsinatsioone. Nende vaimse tervise probleemide ja hallutsinatsioonide kirjeldused võiksidki lugejatele narkootikumide tarvitamise osas pigem hoiatavana mõjuda ja innustama neid nendest eemale hoidma.

2.2.2 Seksuaalsus

Teoses on paljud transgressioonid seotud ka seksuaalakti- või vahekorra kujutamisega. Pornograafilisuse teemat avab teose põhitekstile eelnev “keeleeuenduse” lõik, kus muuhulgas on välja toodud ka käänete tabel. Selles tabelis on nii mitmeidki pornograafiale viitavaid “käändeid” nagu “suhuvõttev”, “pihkupeksev” ja “persepanev”. Nende käänete juures rõhutab patriarhaalsust asjaolu, et kõiki neid käändeid saab seostada ainult mehe suguelunditega ning nendega seotud seksuaalpraktikaid saab samuti ainult mees naise suhtes toime panna. Samuti kannab nimetatud tabel ka iroonilist viidet sellele, kuidas keel on justkui “meeste oma” ja

“meeste tehtud”. Lisaks käänetele on tema selles tabelis välja toodud sõna "rot", mida pole üheski teises keeles, kuid tähendab koledat, vana, vaest või lolli. Tabelis on ühtlasi viidatud, et “rot” “ei oma midagi”. Ilmselt tahetakse sellega tekitada arusaama, et kõik nendesse kategooriatesse kuuluvad inimesed, mida sõna “rot” väljendab, on tähtsusetud ning nende eksistents ei mängi mitte mingisugust rolli. Nagu ka eelmises peatükis juba mainiti, siis osad, täpsemini pornograafiavastased feministlikud teooriad väidavad, et pornograafia on peamiselt seotud mehe ihade ja fantaasiatega. Samuti taastoodetakse pornograafia vahendusel ka mehe võimu ehk patriarhaalset süsteemi. Kenderi romaanis on naistegelased valdavalt esindatud kui objektidena, kes on mõeldud vaid meeste vajaduste täitmiseks. Ühtlasi aitab romaanis meeste võimupositsiooni kinnitada ka naiste alandlik ja alistuv olemus. Kogu romaani tegevusaja jooksul ei üritagi naised enda eest seista ega meeste nõudmistele vastu hakata, vaid alandlikult täidavad iga nende nõudmise. Lisaks sai eespool veel välja toodud, et pornograafilisust eristab erootilisusest veel see, et pornograafias on seksuaalstseenid esitatud üsnagi detailsel ja eksplitsiitsel kujul. Ühtlasi vihjatakse suguelunditele vägagi provokatiivse ja šokeeriva sõnavara läbi. Näidet seksuaalstseenide provokatiivsest kirjeldusest kannavad näiteks sellised teosest pärinevad tsitaadid: “Ma vaatan Jürgenit. Maša on ta peal ja hoides vasaku käega kõvasti Jürgenit munnist, võtab ta suhu, pea ägedalt alla-üles liikumas.” (Kender 2001: 70). “Ta tagumik on kõva ja tihe. Ta tuleb põlvitama mu kõrvale ning visates juuksed üle pea, haarab ta neist vasaku käega, et nad tagasi ei libiseks, siis võtab ta parema käega kõvasti mu munnist, avab õrnalt suu ja võtab aeglaselt suhu.” (Samas). Nendes näidetes võibki transgressiivsesena mõjuda ennekõike keel, millega neid seksuaalpraktikaid kirjeldatakse. Nendes tsitaatides on näiteks suguelundite esile tõstmiseks kasutatud üsna nilbeid sõnu, mida keskmisele lugejale tõenäoliselt vägagi ebameeldiv lugeda on. Üldiselt kuulub seks ka privaatsete teemade alla, millest just avalikult kuigi tihti ei räägita. Sellest tulenevalt võivadki Kenderi nii otsekohesed seksuaalstseenide kirjeldused mõjuda otseses mõttes üleastuvatena. Seksuaalsus on ka paljudele endistviisi tabuteema, mistõttu pole sellest avalikult kõnelemine paljudel juhtudel samuti aktsepteeritud. Seega võivad kirjandusteostes seksuaalstseenide kirjeldused ühest küljest aidata seksuaalsust puudutavaid teemasid normaliseerida. Kenderi romaanis aga on pigem tegemist pornograafiaga, mis teatud feministlikes teooriates kinnitavad mehe võimupositsiooni ja alandavad naisi, sest naine eksisteerib selles kontekstis ainult mehe vajaduste rahuldajana. Siinkohal võiks piiridest

üleastumine kanda pigem ühiskonnakriitilist tähendust, pannes lugejat mõistma, et taoline naiste kohtlemine ei tohiks olla ühiskonnas aktsepteeritud.

Transgressiivses kirjanduses hõlmab seksuaalakti kajastamine ka mitmesuguseid seksuaalpraktikaid ning illegaalseid seksuaalsuhteid. Põgusaid näiteid erinevatest seksuaalpraktikatest kandsid juba eespool väljatootoodud tsitaadid teosest, kuid illegaalsed seksuaalsuhted ilmnevad näiteks peategelase kokkupuutes alaealise prostituudiga. Romaanis ei olnud küll peategelase ja lapsprostituudi seksuaalset kokkupuudet nii detailselt ja graafiliselt kujutatud kui teisi seksuaalseid stseene, kuid sellegipoolest on romaanis põgusalt vihjatud tõsiasjale, et seksuaalvahekord nende vahel siiski aset leidis: “Telekast vahtis ta Cartoon Networki. Kokaiini tegi ta nagu mees. Suhu võttis nagu naine.” (Kender 2001: 170). Selle tegelasega puutus minategelane kokku ka romaani esimeses pooles ning juba siis võib arvata, et peategelane tundis tema vastu iha: “Ma vaatan Lead lähedalt ja ma kardan, et see, mis ma näen on nii hull ja nii erutav.” (Kender 2001: 45). Samas aga ilmneb tsitaadist peategelase arusaam, et tema tunded alaealise vastu pole eetilisest ega moraalsest vaatepunktist õiged. Siinkohal väljendub peategelasepoolne teadlikkus seaduslikest piiridest, milles täiskasvanu -ja alaealisevahelised seksuaalsuhted on käsitletavad kuriteo -ja tabuna. Seega avaldub romaanis ka pedofiilia teema, mis aga teatavasti on ühiskonnas rangelt hukka mõistetud ja seaduslikust korrast väljapoole jääv nähtus ning sellest tulenevalt võib seda igati pidi käsitleda transgressiivse aktina. Siinkohal on siis pedofiilia kaudu üle astunud konkreetsest seaduslikust korrast, mis käsitleb pedofiiliat kuriteona.

“Check out’is” kajastub ka bordellide teema, mis olid Eestis üheksakümnendatel üsna levinud asutused. Bordellide aktuaalsus kajastus selles, et lisaks paljudele erootikaajakirjadele reklaamisid seksuaalteenuseid ka mitmesugused mainekad ja populaarsed ajalehed (Pettai, Proos jt 2003: 3). Seega oli üheksakümnendate alguses seks suuresti kaubastatud ning seda tarbiti palju. Seksi kaubastamist üheksakümnendatel väljendas seegi, et Eestis hakkas sel ajal levima pornograafia -ja seksiturism, mis sisuliselt tähendas, et Eestisse reisisigi eesmärgiga osta seksuaalteenuseid (Pahk 2017: 7). Bordellide kaudu ongi seksuaalteenuste tarbimise teema ka “Check out’is” esindatud. Teoses leidub stseene, kuidas peategelane koos oma parima sõbraga mitmeid bordelle külastab ning lisaks ka prostituute endale “tellib”.

Seega seisneb romaani üks olulisi transgressiivseid teemasid ka seksuaalteenuste
tarbimises ja seeläbi naiste ekspluateerimises.

3. “Iseseisvuspäeva” ja “Check out’i” transgressiivne keelekasutus

Töö viimases peatükis püütakse analüüsida Kaur Kenderi romaanide “Iseseisvuspäev” ja “Check out” transgressiivset keelekasutust. Sõnavaratasandil on teoste poeetika üks silmatorkavamaid tunnuseid provokatiivsus ning selles peatükis püütaksegi välja tuua seos teoste poeetika ja transgressiivsete tunnuste vahel.

3.1 Keelekasutus “Iseseisvuspäevas”

Selle teose poeetika üheks silmatorkavamaks jooneks on minimalistlik stiil, mis peamiselt väljendub lihtlauseteh rohkuses. Paljud laused “Iseseisvuspäevas” võivad koguni ühe või kahe sõna pikkuseks jääda. Sellise minimalistliku stiili näide ilmneb järgnevatest tsitaatidest: “Kõik kolm pakki on tühjad. Marksi pakk on ka tühi. Aga viina veel on. Kakssada grammi. Vähemalt. Marks magab. Aga suitsu ei ole. Peab minema. Viina veel on. Kiosk on all. Kõõlun uksele. Peab võtme võtma.” (Kender 1998: 40).

“Iseseisvuspäeva” poeetikat on põgusalt kommenteerinud ka Märt Väljataga 1999. aasta Loomingu märtsinumbris. Sealses arvustuses tõi ta muuhulgas välja, et romaanis esineb ka palju tagasi- ja edasivaateid, sisemonoloogide ja sündmusi protokollivaid lõike (Väljataga 1999: 460). Romaani tagasivaated ilmnevad peamiselt peategelase Karli sõjaväemeenutustes ning üsna sageli leiavad need aset keset olevikusündmusi. Seega pöördub narratiiv Karli sõjaväemeenutuste juures olevikust tagasi minevikku.

Sisemonoloogi käigus avaneb romaani refleksiivne tasand, mis (nagu selgus töö esimesest peatükist) samuti üks transgressiivse kirjanduse iseloomulikke tunnuseid on. Täpsemaid refleksiivsuse näiteid toodi aga välja töö eelmises peatükis. Refleksiivsuse kaudu avaldus ka tegelase sisemonoloog, sest selle käigus kommenteerib peategelane enda üleastuvate tegude põhjuseid. Näiteid refleksiivsusest ja sisemonoloogist kandsid teose mitmed vargusepisoodid, kus selguvad peategelase toimepandud kuritegude

põhjused. Samuti avaldusid selle kaudu ka igasugused tegelase mõtted ja tunded, milles domineerib vahelejäämisest tingitud ärevus.

Ühtlasi peegeldub refleksiivsus ka romaani peategelaste eesnimedest, mis kokku panduna annavad 19. sajandil elanud tuntud majandusteadlase ja filosoofi Karl Marxi nime. Tegelaspaari nimevalik kannab siinkohal ka iroonilist tähendust, sest lihtsustatult öeldes oli Karl Marx ise oma kirjutistes rangelt vastu kapitalismis peituvale ebaõiglusele ning selles aset leidvale töölise ekspluateerimisele. Kenderi romaani peategelased Karl ja Marks aga kannavad hoopiski täiesti vastupidist hoiakut, mis omakorda seletab nende ebamoraalset äritegevust.

“Iseseisvuspäevas” on põguselt esindatud ka seksuaalsuse teema, kuid oluline erinevus võrreldes “Check out’iga” seisneb selles, et “Iseseisvuspäevas” ei ole erootilistes stseenides kasutatud samasugust vulgaarset ja roppu sõnavara. Mati Unt on väitnud, et “Iseseisvuspäevas” on seksuaalvahekordi kujutatud pigem metonüümiliselt või väljajätteliselt. Näiteks on Unt kommenteerinud, et üks teoses aset leidvatest seksuaalstseenidest on edasi antud “oraalse meetodiga” ehk nn. “kuuldava teksti kaudu”, millest tulenevalt puuduvad tekstis konkreetsed viited suguelunditele või seksuaalsele tegevusele. Teose teises pooles on ka mõningaid vihjeid mõrvadele, kuid ka neid pole detailset kajastatud, millest tulenevalt pole väga hästi aru saada, kas need siis toimusid või mitte. (Unt 1999: 157). Kuna selgub, et “Iseseisvuspäevas” pole võimalikke mõrvasid kuigi detailselt kujutatud, siis selle põhjal pole see romaan ka kuigi graafiline, mis aga paljude transgressiivsete teoste oluliseks tunnuseks on.

Teose provokatiivsem keelekasutus hakkab silma mitmetes vägivallastseenides. Eelmises peatükis, kus muuhulgas uuriti “Iseseisvuspäevas” avalduvaid transgressioone, ilmnes ropp keelekasutus näiteks Simsoni tegelaskuju vastu suunatud vägivallapuhangutes. Vägivallastseenides ründas Karl Simsonit selliste väljenditega nagu “lits”, “mõrd”, “värdjas” jne. Üldiselt on teoses naiste kohta üsna sageli kasutatud väljendit “lits”, mille kaudu ilmselt ongi rõhutatud objektistavat ja alandavat suhtumist naistesse. Vulgaarne ja ropp sõnavara võib muuhulgas ka näiteks teada anda tegelase ebastabiilsest või psüühilisest seisundist, mis ajendab teda transgressiivseid akte toime panema. Selliste väljendite eesmärk on seega rõhutada tema antisotsiaalset või nihilistlikku hoiakut.

Romaani juures on üsna huvitavaks keeleliseks nähtuseks ka rohkete venekeelsete sõnade ja lausete esinemine. Muuhulgas ei ole nende väljendite ja lausete puhul kasutatud slaavi tähti, vaid need on edasi antud ladina tähestikus. Venekeelne keelekasutus ilmneb enamasti Karli sõjaväemeenutustes ning võib olla on sellist keelelist võtet kasutatud selleks, et anda edasi vastavat keskkonda. Sõnavaratasandil leidub teoses palju argikeelseid väljendeid. Näiteks on politseile viidatud sõnaga “ment” ning raha kohta on kasutatud sõna “papp”.

3.2 Keelekasutus “Check out’is”

Sarnaselt “Isesesivuspäevale” on ka “Check out’is” palju kasutatud lihtsustatud keelt, kuid siiski võrreldes “Iseseisvuspäevaga” ei mõju selle teose sõnavara nii minimalistlikult st. et selles romaanis on lauseehitus üldiselt keerulisem.

Teoorias on erinevad tabusõnad paigutatud viisakuse ja ebaviisakuse skaalale ning samuti on neid võimalik jaotada kolme kategooriasse: eufemismid, ortofemismid ja düsfemismid. Esimesse gruppi kuuluvad maheväljendused ehk ümberütled, teise gruppi neutraalsed sõnad ning düsfemismide hulka kuuluvad otseütlevad ja järsud sõnad. (Kraavi 2017: 43) “Check out’i” poetikas on palju kasutatud igasuguseid düsfemisme, mis ennekõike avalduvad pornograafilistes stseenides. Just düsfemismid teevadki need stseenid pornograafilisteks, sest pornograafia ja erootika peamine erinevus seisnebki selles, et esimeses on suguelunditele viidatud vägagi ebasüüdsate sõnade läbi. Sellest tulenevalt ongi nendes stseenides suguelunditele viidatud selliste sõnade läbi nagu “munn”, “vitt” jne. Ühtlasi väljendub düsfemismide kaudu ka nimetatud stseenide graafilisus, sest lisaks vägivalgakirjeldustele esineb graafilisus ka detailselt kajastatud seksuaalstseenides.

Teisest küljest aga leidub provokatiivsete seksistseenide kõrval ka kunstipärasemat või esteetilisemalt mõjuvat keelt, millega peategelane näiteks kirjeldab endaga seksuaalvahekorras oleva naise välimust. “Ta silmad o n augustiõine selge taevas, neis on lugematuid sähvatusi, hulk tähti ja õrn, vaevumärgatav t e e, mille on jätnud oma

igavese rännakuga l i n n u d. (Kender 2001: 69)” Selline keelekasutus seostub rohkem erootikaga, sest selles lauses puudub naiste suhtes objektistav hinnang.

Teatud kontekstis või situatsioonis düsfemismide kasutamine võib aga hoopiski viidata ka mehelikule võimudiskursusele või sugudevahelisele vaenule (Kraavi 2017: 44). “Check out’ist” kajastub olulisel määral ka naiste objektistamine ja alandamine ning seega aitab mitmesuguste düsfemismide kasutamine selles kontekstis naiste alandamist veelgi enam esile kutsuda.

Siinkohal võib tekkida ka küsimus, et kuidas või miks mõjub kehast ja seksuaalsusest kõnelemine düsfemismide kaudu nõnda šokeerivalt või üleastuvalt? Vastus võib olla selles, et ajalooliselt on kehalisusest ja seksuaalsuset kõnelemine tekitanud inimestes süü- ja häbitunnet. Ühtlasi võib vastus peituda ka eesti keele staatuses. Eesti keelt on peetud selle kõnelejate arvu poolest ühe väikerahva aluseks, millest tulenevalt on eesti keelt sageli käsitletud ka millegi pühana. Sellest tulenevalt võibki kehast ja seksuaalsusest kõnelemine selliste sõnadega, nagu seda on teinud Kender, mõjuda paljudele kui pühaduseteotusena ja seega ka üleastuvalt. (Kraavi 2017: 47)

Mitmesuguseid piiriületamise episoodide on kirjeldatud teadvuse meetodi abil. Näiteks kannab teadvuse voolu meetodit eespool narkootikumide alapeatükis väljatoodud narkojoobe episood, kus peaaesjalikult kirjeldatakse narkootikumidest tingitud hallutsinatsioone. Selles episoodis pole sisust või toimuvast eriti midagi aru saada, sest selles stseenis edastatakse järjest peategelase tunded, tajusid ja emotsioone, mis teda kokaiini tarvitades valdasid.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö teoreetilises osas toodi esmalt välja transgressiooni mõiste, seejärel tõstatati mõned transgressiivse kirjanduse definitsioonid. Nende definitsioonide põhjal järeldub, et erinevad teoreetikud on transgressiivset kirjandust erinevat moodi määratlenud, kuid sellegipoolest on üleastuva kirjanduse keskseks tunnuseks olemasolevate sotsiaalsete või kultuuriliste, aga ka seaduslike piiride eiramine. Teooriapeatüki viimases osas toodi välja tähtsamad transgressiivse kirjanduse mõisted ja teemad. Olulisemad transgressiivse kirjanduse mõisted on abjektsioon, graafilisus aga ka refleksiivsus ja karnevalikkus. Üldiselt on abjektsena tajutavad need nähtused, mis jäävad väljapoole üheselt mõistetavatest reeglitest ja korrast. Konkreetsete nähtustena kuuluvad selle alla näiteks kõik kehalisusega seonduvmitmesugused kehaeritised, aga ka seksuaalsus või erootilisus. Transgressiivses kirjanduses on graafilistena tajutavad ennekõike mitmesugustes vägivallastseenid, kuid lisaks võib see tunnus avalduda ka näiteks pornograafilistes episoodides, kus erinevaid seksuaalstseenid on eriti detailselt esile tõstetud või on suguelundite nimetamisel kasutatud väga provokatiivset ja roppu sõnavara. Refleksiivsuse tasandil avalduvad aga tegelase üleastuva käitumise põhjused.

Töö analüütilises osas toodi välja Kaur Kenderi romaanides “Iseseisvuspäev” ja “Check out” avaldunud transgressiivsed teemad ja teod. Samuti püüti analüüsida nendes teostes avaldunud transgressiivsete tegude põhjuseid ja motiive. “Iseseisvuspäeva” olulisemad transgressiivsed teemad olid seotud vägivalda ja kuritegevusega. Teoses avaldunud vägivald oli enamasti suunatud romani ühe peategelase, Karl Pajupuu elukaaslase Aive Simsoni vastu. Ühtlasi oligi Karl see, kes Simsoni vastu vägivaldseid tegusid toime pani. Karli vägivaldse olemuse põhjus oli suuresti seotud vene sõjaväes üleelatuga, sest ta ise koges seal samuti vägivalda, millest tulenevalt oli vägivald edasi kandunud tema inimsuhetesse.

“Iseseisvuspäeva” teine oluline transgressioonide rühm seisnes kuritegevuses, mis peamiselt tulene Karli ja Marksi illegaalses ja ebaeetilises äritegevuses. Näiteks lootsid nad teose sündmustiku jooksul rikkust saavutada naiste vahendamisega pornotööstusse, elavhõbeda müügiga ning looduskaitse all olevate kitsede sarvede müügiga. Samuti

väljendus kuritegevus otseselt ka teose teises pooles, mil Karl loodab rikastuda Soomes ja Rootsis kordasaadetud poeröövide arvelt. Ka kriminaalsel tegevusel on samuti seosed Karli sõjaväekogemusega, sest ka seal tegeles ta palju igasuguste vargustega ja ületas kombepiire. Sellest tuleneski Karli valmisolek igalt poolt valimatult varastada ja tagajärgedest pääseda.

Kuritegelike aktide toimepanemine tulenes ka Karli ja Marksi materiaalse rikkuse ihalusest. Sellel on omakorda seosed ajalooliste ja poliitiliste oludega, milles romaani tegevus aset leidis. Teose sündmustik toimus 1990. aastate alguses, mil Eesti oli värskelt iseseisvunud. Sel perioodil levis Eestis kiire rikastumise ideaal. Samuti puudusid kindlad seadusandlused, mistõttu puudus ka kindel arusaam, kus algavad ja lõppevad seaduslikud ja eetilised piirid. Sellest tulenevalt oligi igasugune illegaalne äritegevus lihtsam.

“Check out’i” transgressioonid seisnesid narkootiliste ainete kuritarvitamises ehk narkosõltuvuses ning pornograafilisuses. Peategelase Toomase narkootikumide tarbimise üks põhjustest võis tuleneda vaimse tervise häiretest, mille põhjustas tema ühiskondlikus positsioonist tingitud võõrandumine. Tema võõrandumine väljendus lähedaste suhete puudumises. Ühtlasi mängis tema võõrandunud olekus rolli ka tema enda põlgav suhtumine teistesse, kes polnud elus sama palju saavutanud nagu tema.

Narkootiliste ainete tarbimise teine põhjus võis tuleneda peategelase soovist teada saada, mis paikneb teisel pool piiri. Uimastid tekitasid temas teatavat piirideta oleku tunnet, milles ühiskondlikud normid on kehtetud. Seega ta narkootikumide kaudu justkui vabanes ühiskondlikest moraalnormidest.

Teine “Check out’i” transgressioonide rühm seisnes pornograafilisuses. Seksuaalsuhted kandsid peategelase jaoks sama eesmärki, mis narkootikumidki. Nendest saadav mõnutunne oli tema viis toime tulla üksildusega. Samuti kandis seksuaalsuhetest saadav mõnutunne tema jaoks sama piirideta oleku tunnet nagu narkootikumid.

Bakalaureusetöö kolmas uurimisküsimus analüüsis teoste poetikat. Lausetasandil on “Iseseisvuspäeva” poetikas olulisel kohal mitmed sisemonoloogid ja tagasivaated. Sisemonoloogide kaudu avaldub ka refleksiivsus, mille kaudu omakorda ilmnevad ka transgressioonide toimepanemise põhjused. Sõnavaratasandil esineb palju vulgaarsusi ja roppusi, kuid võrreldes “Check out’iga” pole keelekasutus siiski nii provokatiivne.

Valdavalt esineb ebasündsat sõnavara Simsoni vastu suunatud vägivallapuhangutes ning selles kontekstis kannab nende sõnade kasutamine pigem alandavat suhtumist naiste vastu.

“Check out’is” kajastub provokatiivne sõnavara peamiselt seksuaalstseenides. Suguelunditele on nendes viidatud peamiselt düsfemismide kaudu, mille all võib mõista otseütlemaid ja järske sõnu. Ka “Check out’is” võivad paljud vulgaarsed väljendid kinnitada mehe võimupositsiooni naiste suhtes ning seega kannavad need nende suhtes alandavat hoiakut. Mõlemale teosele on samuti omane üsna lihtsustatud ja minimalistlik lauseehitus, mis transgressiivse kirjanduse poetika üldiseks iseloomustavaks tunnuseks.

Kirjandus

- Annuk, Eve 2002.** Kaur Kenderi looming ja soolise erinevuse probleematika. *Looming*, 7, 1053–1062.
- Annus, Epp 2010.** Mehis Heinsaar ja kirjanduse allikad. Üleastuvast ja isevoogavast kirjandusest. *Keel ja Kirjandus*, 10, 2–3.
- Bahtin, Mihhail 2006.** Francois Rabelais' ja keskaja ning renessansi rahvakultuur. Tõlkinud Kajar Pruul. *Vikerkaar*, 1/2, 151–168.
- Cambridge Dictionary.** <https://dictionary.cambridge.org/>, (23.05.2021).
- Ellis, Bret Easton 2002.** *Ameerika psühhopaat*. Tõlkinud Teet Martin. Tallinn: Varrak.
- Jenks, Chris 2003.** *Transgression*. London and New York: Routledge.
- Kaus, Jan 2015.** Uuem kirjandus. Tallinn: Maurus, 58–62.
- Kender, Kaur 1998.** *Iseseisvuspäev*. Tallinn: Täht.
- Kender, Kaur 2001.** *Check Out*. Tallinn: Pegasus.
- Kraavi, Janek 2016.** Transgressiivse kirjanduse poeetikas I. Näited eesti nüüdiskirjandusest. *Keel ja Kirjandus*, 11, 817–833.
- Kraavi, Janek 2017.** Obstsöönuse poeetika ja seksuaalsuse representatsioon I. Põhimõisted. *Vikerkaar*, 3, 77–87.
- Kraavi, Janek 2017.** Obstsöönuse poeetika ja seksuaalsuse representatsioon II. Kujund ja narratiiv. *Vikerkaar*, 12, 42–48, 57–66.
- Kraavi, Janek 2019.** Transgressiivne Kivisildnik – 2019. aasta seisuga, olulist. *Keel ja Kirjandus*, 12, 960–979.
- Kristeva, Julia 2006.** Jälestuse jõud. Essee abjektsioonist. Tõlkinud Heete Sakhai. Tallinn: Tänapäev.
- Kuzitškin, Andrei 2017.** Georgi lint näitab truudust Venemaale. *Postimees*, 24. mai. <https://arvamus.postimees.ee/4121829/andrei-kuzitskin-georgi-lint-naitab-truudust-venemaale> (22.05.2021).

Lauringson, Gustav 2007. Sotsiaaldarvinismist geenitehnoloogiani. *Haridus*, 1/2, 35–38.

Lipping, Jüri 2009. Marxism. *20. sajandi mõttevoolud*. Toim. Epp Annus. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 541–550.

Messier, Vartan 2005. Canons of transgression: Shock, scandal, and subversion from Matthew Lewis’ “The Monk” to Bret Easton Ellis’ “American Psycho”, *Academia*, https://www.academia.edu/980381/Canons_of_transgression_Shock_scandal_and_subversion_from_Matthew_Lewis_The_Monk_to_Bret_Easton_Ellis_American_Psycho_email_work_card=title (15.12.2020).

Pahk, Gaius-Nicholas 2017. Eesti prostitutsioonipoliitika võimalikud arengusuunad: seksi ostmise kriminaliseerimine või prostitutsiooni legaliseerimine. *Bakalaureusetöö*. Tartu: Tartu Ülikool, http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/56926/pahk_gaius-nicholas_ba_2017.pdf (22.05.2021).

Pettai, Iris; Ivi Proos; Helve Kase 2003. Prostitutsioon Eestis: sotsiaalsed riskid ja majanduslik surve. Sotsioloogilise uuringu materjalid. Tallinn: Avatud Eesti Fond, [http://lft.ee/admin/upload/files/Prostitutsioon_Eestis%20\(1\).pdf](http://lft.ee/admin/upload/files/Prostitutsioon_Eestis%20(1).pdf) (22.05.2021).

Puhlov, Pilleriin 2018. Chaneldiori romaan “Kontrolli alt väljas” dekonstruktsioon transgressiivse poeetika kontekstis. *Bakalaureusetöö*. Tartu: Tartu Ülikool, http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/60348/BA_Pilleriin%20Puhlov.pdf?sequence=1&isAllowed=y (22.05.2021).

Unt, Mati 1999. Kaur&Kender kui Mina. *Vikerkaar*, 2/3, 155–158.

Urban Dictionary. <https://www.urbandictionary.com/>, (23.05.2021).

Väljataga, Märt 1999. LÄHME SOO PEALE. *Looming*, 3, 460–461.

Summary. Transgressions in Kaur Kender's novels "Iseseisvuspäev" and "Check out"

The theoretical chapter of this thesis focused on the definition of transgression. Then some definitions of transgressive literature were brought out. It turns out that transgressive literature can be defined in many ways, although the common aspect of these definitions is disregarding the current social, cultural or legal limits or lines. In the last part of this theoretical chapter, some important concepts and topics of transgressive literature were also brought out. The key topics of transgressive literature are abjection, graphicality, also reflexivity and carnivalesque. General topics that can relate to abjection are those outside of widely known rules and orders. For example, everything related with physicality could be a part of abjection, such as different body fluids and secretions but also sexuality and pornography. In transgressive literature, all kinds of violent and pornographic scenes can be interpreted as graphic. In pornography however, graphicality manifests itself from very detailed sexual scenes. Provocative words and obscenities are also used to describe different genitals in these scenes. The reasons behind transgressive behaviour can be explained via reflexivity.

The analytical chapter mostly focuses on finding out the most common transgressive topics and actions that are common in Kaur Kender's novels "The Independence day" (*Iseseisvuspäev*) and "Check out". I also tried to analyze the motives and reasons of these transgressive actions. It turned out that the most common transgressive themes in "Iseseisvuspäev" were related to violence and crimes. Most of the violent acts were directed towards Aive Simson, who was the spouse of one of the main characters called Karl Pajupuu. Karl was also the one who caused these violent acts towards Simson. The most important reason behind Karl's violent nature was related to his experience in Soviet army because he himself experienced a lot of violence during his service. Therefore violence carried forward into his relationships.

The second important group of transgressive acts were related to criminal behaviour. Most of these criminal acts were caused by the illegal and unethical business activities of Karl and Marks. For example, both of them hoped to become rich by intermediating women into porn industry, selling mercury or selling horns of the goats that were a part

of endangered species. Criminal activity was also a common transgressive theme in the second half of the novel where Karl hopes to gain financial wealth by robbing stores. His willingness to always steal also came from his military experience.

The main reason behind the criminal acts of Karl and Marks was caused by their desire to become rich and this was highly related with the political and historical circumstances of that time. The plot of this novel took place in the early nineties when Estonia had freshly gained independence. During that time a lot of important legislations were not created yet and thus, it was a lot easier to carry out illegal business activities.

The most common transgressions in “Check out” were related with drug abuse and pornography. The reasons behind the main character’s drug addiction could be his mental health issues and these were in turn caused by alienation because of his high social position. The lack of close relationship expressed his alienation but also his own judgemental attitude toward people less fortunate than him played a big role in his loneliness and alienation.

The second reason behind his drug consumption was his own willingness to know what exactly lies behind these limits that he wanted to cross with drug consumption. Drugs caused a certain “limitless” state in him where he could be free from all the societal norms.

The second important groups of transgressions in “Check out” was related to pornography. Sexual intercourses carried the same goal for the main character as the drugs did. The pleasure he received from sexual intercourses was his way to deal with loneliness and these also caused the same limitless feeling for him like drugs.

The third research question of this thesis focused on the poetics of these two novels. There are many internal monologues and retrospects common in “Iseseisvuspäev”. Reflexivity also manifests itself from internal monologues and reflexivity also carries a role in revealing the reasons behind transgressions. In vocabulary level, there are many obscenities and other vulgar words common in “Iseseisvuspäev” but compared to “Check out” the language used in “Iseseisvuspäev” is not that provocative. Most of the inappropriate phrases are used in violent scenes that are directed towards Simson. In

that context, these vulgar and inappropriate words reveal degrading and humiliating attitude towards women.

In “Check out” the provocative vocabulary is mostly common in sexual scenes. In these scenes, dysphemisms are mostly used in order to refer to genitals. Dysphemism are known to be these types of impolite words that can be interpreted as very direct or sharp. Many of these vulgar terms in “Check out” are also used in order to enforce the position of power among men and therefore these words also carry humiliating and degrading attitudes towards women. Minimalistic and simplified style is also a common stylistic feature for both of these novels and that type of style is also a general stylistic feature of transgressive literature.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Merin Jõekäär,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Transgressiivsus Kaur Kenderi romaanides “Iseseisvuspäev” ja “Check out””, mille juhendaja on Janek Kraavi, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Merin Jõekäär

25.05.2021